

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.8>

Volume 7/2

2023 p. 127-141

MISIR'IN MODERNLEŞME SÜRECİNDE KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA'NIN REFORMLARININ YERİ

THE PLACE OF MUHAMMAD ALİ PASHA'S REFORMS İN EGYPT'S MODERNİZATION PROCESS

Doğancan BAY*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki yerini analiz etmek ve değerlendirmektir. Bu çalışmada ilk olarak Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yaptığı reformlar hakkında bilgi verilmektedir. Ardından Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu bu reformların Mısır'ın modernleşme sürecinde nasıl etkileri olduğuna dair değerlendirme yapılmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yaptığı reformlar ekonomik, askeri, eğitim, sosyal, siyasal ve tıp alanında olmak üzere altı farklı alanda incelenmektedir. Bu çalışmada Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkilerini analiz ederken akademik çalışmalardan, dergi, kitap ve gazete yazılarından da yararlanılmaktadır. Çalışmada ilk olarak Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu reformların Mısır'ın modernleşme sürecinde eğitim alanı açısından etkilerine değinilmektedir. İkinci bölümde Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından askeri alanda yapılmış olan reformların Mısır'ın modernleşme sürecinde etkilerine değinilmektedir. Üçüncü bölümde Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından yapılmış olan tıbbi reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkilerine değinilmektedir. Dördüncü bölümde Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu ekonomik reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkilerine değinilmektedir. Beşinci bölümde Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu siyasi reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkilerine değinilmekte olup son bölümde ise Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yaptığı sosyal reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkilerine değinilmektedir. Çalışma, ele aldığı konu bakımından Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sosyal, siyasal, askeri, eğitim, ekonomi ve tıp alanında yaptığı reformların Mısır'ın modernleşme sürecindeki etkileriyle sınırlandırılmıştır. Çalışma, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ın modernleşme sürecindeki yerini anlatması bakımından önem taşımaktadır. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'daki hükümdarlığı boyunca siyasal, askeri, sosyal, ekonomik, eğitim ve tıp alanında yaptığı reformları anlatması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

* Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Güvenlik Araştırmaları Doktora Programı, dogancanby96@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3650-7407

Çalışmanın hipotezi ise Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ın modernleşme sürecini olumlu etkilediğini göstermektir. Çalışmada “Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın reformları Mısır'ın modernleşme sürecini nasıl etkiledi”, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da askeri, sosyal, siyasal, ekonomik, eğitim ve tıp alanında yaptığı reformlar nelerdir?” ve “Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ın modernleşme sürecinde yeri nedir?” sorularına yanıt bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır, Mısır'ın Modernleşme Süreci, Reform*

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the place of the reforms of Muhammad Ali Pasha in the modernization process of Egypt. In this study, firstly, information about the reforms of Muhammad Ali Pasha is given. Then, an evaluation is made about how these reforms made by Muhammad Ali Pasha affected the modernization process of Egypt. Also in this study the reforms made by Muhammad Ali Pasha are examined in six different areas: economic, military, education, social, political and medical. In this study, while analyzing the effects of the reforms made by Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt, information obtained from official sources, academic studies, journal, book and newspapers are also used in the study. In the study, firstly, the effects of the reforms of Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt in terms of education are mentioned. In the second part, the effects of the reforms made in the military field by Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt are mentioned. In the third chapter, the effects of the medical reforms made by Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt are mentioned. In the fourth chapter, the effects of the economic reforms of Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt are mentioned. In the fifth part, the effects of the political reforms of Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt are mentioned, and in the last part, the effects of the social reforms of Muhammad Ali Pasha on the modernization process of Egypt are mentioned. The study is limited to the effects of Muhammad Ali Pasha's reforms in the fields of social, political, military, education, economy and medicine on the modernization process of Egypt. The study is important in terms of explaining the place of Muhammad Ali Pasha in the modernization process of Egypt. The hypothesis of the study is to show that Muhammad Ali Pasha positively affected the modernization process of Egypt. In the study, “How did Muhammad Ali Pasha's reforms affect the modernization process of Egypt”, “What are the reforms Muhammad Ali Pasha made in Egypt in the fields of military, social, political, economic, education and medicine?”, “What is the place of Muhammad Ali Pasha in the modernization process of Egypt?” and “How did Muhammad Ali Pasha's attempts to modernize Egypt develop?” questions are answered.

Key Words: *Muhammad Ali Pasha, Egypt, Modernization Process of Egypt, Reform*

1. Giriş

Kavalalı Mehmed Ali Paşa hem Mısır Tarihi hem de Osmanlı Tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte sadece Mısır'ın modernleşme sürecinin temellerini atmamış olup aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İslam dünyasının da

ilerleyişine yön vermiştir. 1769 yılında doğduğu kabul edilen Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Kavalalı'da dünyaya gelmiş olup Mısır'a gitmeden önceki hayatında Emine Hatun ile evlenmiş olup beş çocuğa sahip bir aile reisidir. Dayısının telkinleriyle Fransızların Mısır İşgali'ni sona erdirmek amacıyla Osmanlı ordusuna katılarak Mısır'a savaşmaya gider.¹ 1801 yılında Kavala'dan Mısır'a geldiği günden itibaren başlayan Mısır kariyeri, Kavalalı Mehmed Ali'nin hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Mısır'a geldikten kısa bir süre sonra askeriye içerisinde gücü ve etkinliği giderek artmış olup 1805 yılında ise vali olarak atanmıştır. Vali olarak atandıktan sonra ilk olarak Mısır'daki ayanların sorunlarını çözmüş, ekonomik istikrarsızlıkları dengelemiş ve Mısır'da önemli bir güce sahip olan Memlüklerin gücünü kırmayı başarmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1818'de kendisini devirmeye yönelik yapılan Hicaz'daki Vahhabi isyanını bastırmayı başardıktan sonra Mısır'daki gücünü ve nüfuzunu arttırmış olup islam dünyasında da itibar ve önem kazanmıştır. 1822'de ise Sudan'ı fethetmeyi de başaran Kavalalı Mehmed Ali Paşa, güçlü bir Mısır'ı kurmaya başlamıştır.² 1811 yılında Memlüklerin gücünü kırmayı başarıp ardından Sudan'ı da tamamen fethetmesinin ardından Mısır'da iyice güçlenen Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkileri gerginleşmeye başlamıştır. Özellikle Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Navarin Faciası'nda Osmanlı İmparatoru II.Mahmud'un yanlış kararlarından dolayı Mısır donanmasını önemli bir zarara uğrattığını düşünmesi ve II.Mahmud'un Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na tehdit olabilecek seviyede güçlenmesinden duyduğu tedirginlik, iki tarafın ilişkilerini daha fazla kötüleştirmiştir.³ 2 Kasım 1831'de Kavalalı Mehmed Ali Paşa, özellikle Akka Valisi olan Abdullah Paşa ile olan problemleri sona erdirmek amacıyla Suriye'ye taaruz etmiştir. Vakanüvis Ahmet Lütfü Efendi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Akka'ya yirmi üç harp gemisiyle birlikte içerisinde mühimmatların, hayvanatların ve erzak yüklerinin yer aldığı otuzaya yakın tüccar gemisiyle ve karadan gönderilen 30.000 civarında orduyla saldırı düzenlediğini belirtmektedir.⁴ Taaruzun başlamasının ardından kısa bir sürede Suriye'yi işgal eden Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1832'de Kütahya'ya kadar gelmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu durumda Batılı devletler devreye girerek iki taraf arasında savaşı sonlandırmak adına Kütahya Anlaşması'nı imzalamıştır.⁵ 1839'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında meydana gelen savaşı Kavalalı Mehmed Ali Paşa yine kazanmıştır. Bunun üzerine Osmanlı İmparatoru Sultan Abdülmecid, 20 Mayıs 1841'de Mısır'da babadan oğula devam edecek bir hidivlik sistemini kabul ettiği bir

1 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 22-24

2 Mehmet Kocaoğlu; "The Revolt of Cavallan Mehmet Ali Pasha (1831-1841)", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 5, 1994, s. 212.

3 Murat Keha; "Mehmed Ali Paşa İsyanı Sırasında Mısır'ın Ekonomik Durumuyla İlgili Sultan Abdülmecid'e Sunulan Bir Layiha", **Doğu Esintileri Dergisi**, 2017, Cilt: 95, Sayı: 7, s. 102.

4 Ahmet Lütfü Efendi; "**Vakanüvis Ahmet Lütfü Efendi Tarihi.**", **Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı**, İstanbul, Aralık 1999, Cilt: 2-3, s. 689.

5 Murat Keha; "Mehmed Ali Paşa İsyanı Sırasında Mısır'ın Ekonomik Durumuyla İlgili Sultan Abdülmecid'e Sunulan Bir Layiha", **Doğu Esintileri Dergisi**, 2017, Cilt: 95, Sayı: 7, s. 102.

ferman yayınlamıştır.⁶ Fermanda Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsız olmayacağına, Mısır'ın tüm yasalarına ve uluslararası anlaşmalara tabi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğuna ve Mısır ordusunun da Osmanlı silahlı kuvvetlerinin bir parçası olduğuna karar verilmiştir.⁷ Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa yönetimindeki Mısır'a bir özerk yönetim tarzının verilmesine kabul edilmiştir.⁸ Kavalalı Mehmed Ali Paşa, yönetimi boyunca Avrupa'daki ihtilalleri, reformları, gelişmeleri ve modernleşme hareketlerini kendi ülkesinde uygulamaya çalışmıştır. Böylelikle Kavalalı Mehmed Ali Paşa, yaptığı reformlarla Mısır'ın geleneksel bir toplumdaki modern bir topluma dönüşümünü başlatmıştır.⁹

2. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Eğitim Açısından Etkileri

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır hükümdarlığı döneminde eğitim alanında birçok önemli reformlara imza atmıştır. İlk olarak 1809'da Avrupa ülkelerine Mısır'dan öğrencileri eğitim amaçlı göndererek başlamıştır.¹⁰ Fransa ve İngiltere'ye öğrenciler eğitim amaçlı gönderilmeye başlandı.¹¹ Avrupa'ya eğitim amaçlı öğrenci gönderme projesinin ana sebebi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sanayi, askeri, siyasi, tıp, eğitim ve ekonomik alandaki reformlarında yeterli entelektüel bilgiye sahip olacak donanımlı kişiler oluşturmaktır. 1809-1818 yılları arasında Avrupa'ya gönderilen öğrenci sayısı toplamda 28 idi. Bu öğrenciler genellikle dört yıl kalmıştır.¹² 1809'da Avrupa ülkelerine eğitim için Mısırlı öğrencileri göndermesiyle başlayan eğitim alanındaki adımları, ileriki yıllarda Mısır'da Avrupalı usul ve programlara uygun tarzda eğitim vermekte olan birçok modern mekteplerin açılmasıyla geliştirdi. Mısır'ın dört bir yanına açılan mektepler sayesinde halk arasında okuma-yazma oranı artış göstermiş olup eğitimli insan sayısı artış göstermiştir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eğitim amaçlı kurduğu okulların amacı askeri, tıp ve mühendislik alanında donanımlı kişiler yetiştirmektir. 1816 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Hendese Mektebi'ni kurmuştur. Hendese Mektebi, mühendislik eğitimi vererek geometrik, aritmetik ve matematik bilgilerine sahip donanımlı kişiler yetiştirmek için kurulmuştur. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, matbaacılık konusunda da gelişime önem vermiştir. 1822 yılında Bulak'ta matbaa konusunda gelişmek amacıyla devlet matbaasını kurmuştur. 1831 yılında ise Madencilik Okulu'nu

6 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 150-151

7 Raouf Abbas; "Mohamed Ali Pasha, 1805 – 2005", **Bibliotheca Alexandrina**, 15-17 Kasım 2005, s. 8.

8 Mustafa Öztürk, Fatih Özçelik; "İngiltere'nin Mısır'ı İşgali Ve "Taçsız Hükümdar" Lord Cromer'in Mısır İdaresi (Eylül 1883-Mart 1907)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 31, Sayı: 1, Ocak 2021, s. 478.

9 Assante Cliff Twum; "Egypt under Mohammed Ali", **Research Gate**, Kasım 2021, s. 7.

10 J. Heyworth-Dunne; **History of Education in Modern Egypt**. Luzac&Co, London , 1938, s. 105.

11 Özge Özkoç; "Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **MSY Dergisi**, 2015, S. 241.

12 Darek James Overton; "Some aspects of induced development in Egypt under Muhammed Ali Pasha and Khedive Ismail", **University of British Columbia**, 1967, S. 64.

kurmuştur.¹³ 1834 yılında Mühendislik Okulu'nu kuran Kavalalı Mehmed Ali Paşa, mühendis kişileri yetiştirilmesinin hızlanmasını sağlamıştır.¹⁴ Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ilk yıllarında oluşturmaya başladığı sanayi, askeri ve ekonomik reformların oluşumunda yerli kesimden uzman kişilerin çok az olmasından dolayı yabancı uzmanlardan yardım alınmıştır. Bunun için yüksek eğitim okullara öğrenci sağlayacak ilk ve orta öğrenim öğrencileri mezun olmadan yüksek eğitimin okullara alınmıştır. Bu durum, eğitimde yapısal bir dengesizlik oluşmuştur.¹⁵ Yaşanan sıkıntılara rağmen Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eğitim alanındaki yaptığı reformlar, Mısır halkını önemli ölçüde geliştirmiştir. Mısır içerisinden yerli uzmanlar ortaya çıkmış olup entelektüel birey sayısı artmıştır. Böylelikle Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eğitim alanında yapmış olduğu reformlar, Mısır Devleti'nin modernleşme sürecinde eğitim alanı açısından önemli bir katkı sağlamıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, sivil eğitimin de artmasını sağlamıştır. 1810'ların sonlarından itibaren Mısır'ın bölgesine ilkokul ve ortaokul mektepleri kurulmuştur. Mısır'da ilkokula "Mübtediye" denilmekteydi. Özellikle 1835 yılında 50 adet ilköğretim okulu kurulmuştur. Bu ilköğretim okuluna giden öğrencilerin sayısı 1500 civarıydı. Ardından 1837-1841 yıllarında 41 ilköğretim okulu daha kurulmuştur.¹⁶ Kavalalı Mehmed Ali Paşa, kurduğu ilköğretim okullarıyla Mısır halkının okuma-yazma ve eğitim bilgisini geliştirmiştir.

3. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Askeri Açısından Etkileri

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır hükümdarlığı döneminde askeri alanında birçok önemli reformlara imza atmıştır. İlk olarak 1816 yılında İstanbul'dan gelmiş Derviş Hasan Efendi'nin sorumluluğunda bir askeri eğitim hizmeti veren okul açılmıştır. Bu okulda askeri taktikler, savaş stratejileri, ata binme, silah kullanmak gibi askeri eğitimlerin yanı sıra Kur'an-ı Kerim eğitimi de verilmekteydi. Bununla birlikte okulda Türkçe ve İtalyanca dilleri öğretilmekteydi.¹⁷ 1816 yılında kurulan askeri eğitim okuluyla birlikte Mısır donanmasının modernleşme sürecinin temeli atılmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Avrupa tarzına sahip bir düzenli ordu sistemini oluşturmak için çalışmalarına başlamıştır. 1820 yılında Asvan'da Harbiye Mektebi kurulmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'da modern orduyu oluşturma çalışmaları için Fransız Subay olan Joseph Sevê'yi görevlendirmiştir.¹⁸ Bu gelişmelerin beraberinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Şubat

¹³ Azra Farheen; "Mohammad Ali Pasha And His Contribution To The Modernisation Of Egypt", **Aligarh Muslim University**, 2012, s. 135.

¹⁴ Mustafa Ergün; "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **KEFAD**, Aralık 2015, s. 285.

¹⁵ Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, S. 163.

¹⁶ Mustafa Ergün; "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **KEFAD**, Aralık 2015, s. 284.

¹⁷ Mustafa Ergün; "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **KEFAD**, Aralık 2015, s. 281.

¹⁸ Erhan Afyoncu; **Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 51.

1822'de daimî ordu hizmetini başlatacak önemli bir girişime imza atmıştır. Yukarı Mısır vilayetlerine 4000 köylü toplayarak bu köylüleri Asvan'da kurulan talimgahlara yerleştirmiştir. Asvan'da kurulan talimgahlara sevk edilen 4.000 köylüyle Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kurduğu daimî ordununun oluşturulmasında ilk adım atılmıştır. Bu askerleri eğitenler arasında Napolyon'un ordusunda albay olarak görev yapmış Seve isimli Fransız Subay da bulunmaktaydı.¹⁹ Asvan Mektebi'nin kurulmasıyla Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'ın modernleşme sürecinde askeri donanımın modernleşme sürecinin temelini atmıştır. Ardından Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın açtığı birçok piyade, topçu, süvari, bahriye okullarıyla askeri donanımın gelişmesi ve modernleşme süreci hız kazanmıştır. 1824 yılında ordu içerisinde müzikal yetenekleri güçlendirmek amacıyla Askeri Müzik Okulu kurulmuştur. 1831 yılında ise pek çok alanda askeri okullar kurulmuştur:

- Piyade Okulu
- Süvari Okulu
- Topçu Okulu
- Donanma Okulu
- Madencilik Okulu.²⁰

Daimî ordu sisteminin kurulmasıyla ve zorunlu askerlik hizmetinin gelmesiyle birlikte Mısır'ın ordu yapısının modernleşme sürecinin de temeli atılmıştır. Bu gelişmenin en önemli özelliği ise yaklaşık bin yıldan beri ilk kez Mısırlı köylülerden asker seçilecek olmasıdır. Bu gelişmeyle birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'da zorunlu askerlik hizmetini getirmiştir. Kurulan daimî ordunun subayları ise Mısır köylülerinden ziyade çoğunluğu Türk ayanlardan seçilmiştir. Ordudaki askerler ise Mısırlı Araplardan oluşturulmuştur. Şubat 1822 tarihinden itibaren 4.000 kişilik askerle başlayan daimî ordu sistemi, 1830'lı yıllara gelindiğinde 130.000'i bulmuştur. Daimî ordu sayısı, o dönemde yaklaşık 5 milyon nüfusa sahip olduğu düşünülen Mısır'da yaklaşık yüzde 2.5'e denk gelmekte ki bu önemli bir orana teşkil etmekteydi.²¹ Askerlik çağına gelmiş birçok erkek gencin zorunlu askerlik hizmetini getirmesiyle birlikte Mısır'da askerlik sistemi düzenli ve daimî bir yere gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte ordunun ihtiyacı olan silâh ve mühimmatın tedarik edilmesi için birçok askeri amaçlı fabrikalar kurulmuştur. Ayrıca askeri okullara ve talimgahlara Avrupalı eğitime sahip Batılı komutanların getirilmesi, Mısır ordusunun modernleşme sürecini hızlandırmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa

---

19 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 100-101.

²⁰ Azra Farheen; "Mohammad Ali Pasha And His Contribution To The Modernisation Of Egypt", **Aligarh Muslim University**, 2012, s. 135.

²¹ Azra Farheen; "Mohammad Ali Pasha And His Contribution To The Modernisation Of Egypt", **Aligarh Muslim University**, 2012 s. 102.

---

döneminde özellikle Mısır'da daimî ordu sisteminin getirilmesi, zorunlu askerlik hizmetinin uygulanmaya başlaması, askeri okulların kurulması, talimgahların artırılması ve askeri okullarda Avrupai usule uygun Batılı tarzda eğitimin verilmesi gibi reformlar Mısır'ın askerî açıdan modernleşme sürecinde önemli katkılar sağlamıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın asıl amacı batıya yönelik modern, üstün ve iyi organize edilmiş askeri gelişmeler olsa bile eğitim sisteminde bir değişiklik veya yenilik olmadan bu amacını gerçekleştirmesi zor olmuştur. Bu nedenle askeri alanda yalnızca Batılı teknisyen ve askeri danışmanlarıyla çalışmalara değil aynı zamanda Batılı eğitim biçimlerini ve askeri okullarını da Mısır'a ithal etmiştir.²²

4. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Tıp Açısından Etkileri

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın tıp alanında yaptığı birçok reformu bulunmaktadır. 1800'lü yılların başlarında Mısır'daki tıp alanında doktorluk mesleği hekim ve berberler tarafından yürütülmüştür. Eğitim almadan alaylı bir şekilde uygulayan bu doktorların faaliyetlerini gören Kavalalı Mehmed Ali Paşa, durdurmak ve eğitilmiş bilgi sahibi doktorlar yetiştirmeye karar vermiştir²³ Bununla birlikte Mısır'da tıp alanını geliştirmek amacıyla hastaneler kurma girişimlerine başlamıştır. Bunlardan biri, 1827'de kurulan Kasr El-Ayni Eğitim Hastanesi'dir. İlk başlarda askeriye odaklı hizmet veren bu hastane zamanla sivillere de hizmet veren bir hastaneye dönüşmüş olup büyük bir tıbbi merkez haline gelmiştir.²⁴ Birçok sıhhiye talimgahları da kurmuş olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, aynı zamanda birçok sıhhiye mektebi ve Batılı tarza sahip bir çok tıp okulu kurmuştur. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1827 yılında ilk tıp okulu olan Tıbbiye Mektebi'ni kurmuştur.²⁵ Ayrıca Mısır'ın modernleşme sürecine yönelik Batılı tarza sahip bir çok tıp okulu inşa edilmiştir:

- 1829 yılında Hikmet Hana'da bir Eczacılık Okulu kuruldu.
- 1829 yılında Ebu Zahal'de aynı yıl bir Eczacılık Okulu daha açıldı.
- 1831 yılında Veteriner Okulu kuruldu. Veteriner Okulu kurulduktan sonra hayvan hastaneleri kurulmaya başlandı.
- 1832 yılında Ebelik Okulu kuruldu.²⁶

²² Mohsin Ali; "Muhammad Ali and Modernization of Egypt: Historical-Cultural Perspectives", Tarbiat Modares University, The International Journal of Humanities, 1 Nisan 2023, Cilt: 30, Sayı: 2, s. 47.

²³ Arzu Ertuğrul; "Kavalalı Mehmet Ali Paşa Dönemi'nde Mısır'da Edebi ve Kültürel Hayat", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, Yüksek Lisans Tezi, s. 103.

²⁴ Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 120

²⁵ Mustafa Ergün; "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **KEFAD**, Aralık 2015, s. 281.

²⁶ Mustafa Ergün; "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **KEFAD**, Aralık 2015, s. 284.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hükümdarlığı döneminde yapmış önemli tıbbi reformlardan birisi ise Mısırlı çocukları çiçek hastalığına karşı aşılendirme faaliyetidir. 1832 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından kurulan Ebe Okulu, ebelik faaliyetlerinin yanı sıra çocuklara ve bebeklere çiçek aşısı yapılması görevini üstlenmiştir. İlk başlarda çocukları aşılama politikası halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü halk, çocukları aşılamasının ileride tehlike olacağını düşünmüştür. Bu yüzden Kavalalı Mehmed Ali Paşa, ilk zamanlarda aşılamaya karşı muhafetle karşılaşsa bile sonunda başarılı olmuştur. Ülkenin büyük bir kesimde çocuklara aşılama sağlanmış ve çocuk ölümlerinin büyük oranda azalması sağlanmıştır.²⁷ Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın tıbbi alandaki yaptığı bu aşılama reformu, Mısır halkının geleceğini olumlu şekilde etkilemiştir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1820-1830'lu yıllarda yaygın olan kolera salgınını Mısır halkından korumak amacıyla İskenderiye'de Batılı personellerden oluşan Uluslararası Karantina Merkezi'ni kurmuştur. Bu karantina merkezinde kolerayla nasıl mücadele edileceği konusunda eğitimler verilmiş olup pek çok sayıda modern tıp kitabı Arapça'ya çevrilerek yayınlanmıştır.²⁸ Bu gelişmelerle birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır halkını erişemediği veya varlığını bilmedikleri birçok tıp hizmetiyle tanıştırmıştır. Hem salgınla mücadelede hem çiçek hastalığına karşı çocukları korumada hem bebek ölümünü azaltmada hem hastaların iyileştirilmesinde, hem askeri personellerin sağlık sorunlarını çözmeye ve hem de hayvanları iyileştirmekte önemli tıbbi reformlara imza atmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, yapmış olduğu bu tıp alanındaki reformlarla Mısır'ın modernleşme sürecinde önemli yenilikler getirmiş olup büyük katkı sağlamıştır.

5. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Ekonomik Açından Etkileri

1807'de İngiliz ordularının Mısır'ı terk etmesinden sonra Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'daki hükümdarlığı boyunca uzun vadeli birçok önemli ekonomik reformlar yapmıştır. 1811 yılında Memlükler'in gücünü kırmayı başardıktan sonra Memlükler'in sahip olduğu tüm arazileri ele geçirmiş olup 1809 – 1815 yıllarında Mısır'daki vakıf arazilerini devletleştirmiştir. 1821 yılında ekilebilir tarım alanlarının tamamı devlete geçmiştir. Bununla birlikte Kahire ve Reşid kentlerinde şeker fabrikaları, süt ürünleri fabrikaları vs. yeni fabrikalar kurulmuştur. İskenderun Tershanesi'nde ise demirci dükkanı, yelkenci dükkanı, metal atölyeleri vs. yeni iş yerleri kurulmuştur.²⁹ Memlükler'in arazilerini ele geçirdikten sonra ise Memlük zamanındaki iltizamlara el koyma politikalarına başlamıştır. İlk olarak 1812 yılında Yukarı Mısır bölgesinde ve 1814 yılında ise Aşağı Mısır bölgesinde iltizamlara son vermeyi başarmıştır. Bu sırada Yukarı

27 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, S. 165

28 A.g.e; s. 139

29 Arzu Ertuğrul; “**Kavalalı Mehmet Ali Paşa Dönemi'nde Mısır'da Edebi ve Kültürel Hayat**”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, Yüksek Lisans Tezi, s. 70.

Mısır bölgesindeki bütün tahıl satışlarını tekele bağlanmıştır.³⁰ Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'da ekilebilir tarım arazilerini arttırmak amacıyla sulama sistemini iyileştirmesiyle birlikte ekilebilir tarım arazisi iki katına yükselmiştir.³¹ Çiftçilikle uğraşan kesim, ödemekle yükümlü oldukları vergileri mültezimlere değil doğrudan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oluşturduğu merkezi otorite tarafından yönetilen vergi memurlarına ödemeye başlamıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ekonomik reformları yapmasındaki asıl amaç; yerel ekonomiyi geliştirmek, kaynakları artırma çalışmalarını ilerletmek ve askeri alanda yapılması gereken harcamaları düzenli bir şekilde sağlayabilmektedir. Çünkü o dönem İngiliz İşgali'nden ve Memlûkler'i egemenliğinden yeni ayrılmış olup zayıf ve geri kalmış durumda olan Mısır'ın askeri harcamalara yönelik finansmanda sadece vergiler ve durgun bir ekonomiden daha fazla gelir elde etmesi oldukça zor olmuştur. Bu nedenle Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'ın zengin tarım arazilerine ve çalışkan bir nüfusa sahip olduğu için, kapsamlı tarım geliştirme ve toprak ıslah programlarını üstlenmiştir. Örneğin pamuk ve domates gibi yüksek değerli mahsullerin üretimini genişletmiştir.³² Bu gelişmenin sonucunda Kavalalı Mehmed Ali Paşa, ekonomik alanda merkezileşme yolunda önemli bir adım atmıştır.³³ Vakıf arazilerini zaruri masrafları hükümet tarafından karşılanmak üzere devletleştirmesiyle ekonomide kurumsallaşma pekiştirilmiştir. Bununla birlikte ipek alanında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1816 yılında kurulmuş olan İpek Fabrikası ile Mısır'da ipek üretimi artmaya başlamıştır. Suriye'den getirilen işçiler vasıtasıyla kısa bir süre içerisinde milyonlarca dut ağacının yetiştirilmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte Mısır'da Ziraat alanında pirinç, afyon ve hububatların yetiştirilme alanı genişletilmiştir. Ziraat alanındaki bu gelişmelerle birlikte iplik, bez, şeker ve alkol fabrikalarının sayısı artmış olup Mısır ekonomisinde endüstrileşmeyi hızlandırmıştır.³⁴ Pamuk üretimine de öncelik veren Kavalalı Mehmed Ali Paşa, pamuk cinsini geliştirerek Mısır'ı hem bölgesel alanda hem de uluslararası alandaki pamuk üretiminde önde gelen ülkelerden biri haline getirmiştir.³⁵ 1817 yılında Fransa'dan getirilen mimar Pascal Conte yönetiminde Delta bölgesinde güherçile fabrikası ve Kahire kentinde bir barut deposu inşa edilmiştir. Bu projelerin yanı sıra Pascal Conte'ye Nil Nehri'nde bir kanal kurulması projesini bitirme görevi de verilmişti. 1817 yılında başlayan Nil Nehri'ne inşa edilmesi planlanan kanal projesi, üç yıl içinde sona ermiştir. 1820 yılında sonlanan bu projeyi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Sultan II. Mahmud'a ithafen "Mahmudiye Kanalı" adını vermiştir. 1820'de Mahmudiye Kanalı'nı inşa etmesi Mısır'ın ekonomik açıdan gelişimini büyük ölçüde

30 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 71.

31 Erhan Afyoncu; "Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri", Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 51.

32 Ali A. Soliman, M. Mabrouk Kotb; "Egypt's Finances and Foreign Campaigns, 1810-1840", **Barcelona University**, s. 6.

33 Özge Özkoç; "Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **MSY Dergisi**, 2015, s. 30.

34 Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, Cilt: 5, s. 127.

35 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 139.

ileriye seviyelere taşımıştır. Mahmudiye Kanalı'nın inşa edilmesiyle Mısır'da sulama işlerinin düzene sokulması sağlanmıştır.³⁶ Ayrıca Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde Nil Nehri'nde olası taşkınları önlemek amacıyla nehrin çevresinde birçok sed inşa edilmiştir.³⁷

6. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Sosyal Açından Etkileri

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sosyal açıdan birçok önemli reformları olmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu sosyal alandaki reformlar, Mısır halkının sosyal açıdan gelişmesini sağlamıştır. Hatta sosyal alanda yapılan reformlar, Osmanlı Devleti'nin de ileride bu reformlardan etkilenmesine neden olmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, valilik dönemindeyken 1820 yılında ilk matbaayı kurmuş olup aynı sene içerisinde kurulan "Amiri Yayınevi" ile basımevi işine başlanmıştır. Böylelikle Mısır Devleti'nde yazılı verilerin basımı geliştirilmiştir. Matbaanın kurulmasından sonra Kavalalı Mehmed Ali Paşa, ilk olarak Amiri Yayınevi'nde 1822 yılında askeri kitaplar basıldı.³⁸ 1826 yılına gelindiğinde Bulak Basımevi bünyesinde "Curnalu'l Hidivi" isimli bülten piyasaya çıkarılmıştır. Ancak Curnalu'l Hidivi, üst kademe de yer alan yönetici ve askerlere gönderilmekteydi.³⁹ 1828 yılına gelindiğinde Mısır'ın ilk resmî gazetesi "Vekayi-i Mısıryye" adlı resmî gazete kurulmuştur. Yarısı Arapça olup yarısı Türkçe olarak basılan Vekayi-i Mısıryye gazetesiyle Mısır'ın sosyal açıdan modernleşme sürecinde önemli bir adım atılmıştır.⁴⁰ Vekayi-i Mısıryye merkezden alınmış kararlar, yürürlüğe girmiş yasalar ve askeri bildirimler yer almaktaydı.⁴¹ Vekayi-i Mısıryye gazetesiyle başlayan basım-yayın alanındaki gelişmeler, o dönem için oldukça önemlidir. Henüz Osmanlı Devleti'nde resmî gazetenin kurulmamasından önce Mısır'da resmî gazetenin kurulması, Mısır'ın sosyal alandaki reform çalışmalarının Osmanlı Devleti'nden önde olduğunu göstermektedir. Nitekim Mısır'da 1828 yılında kurulan Vekayi-i Mısıryye gazetesinden üç yıl sonra Osmanlı Devleti, ilk resmî gazetesi Takvim-i Vakayi'yi kurmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu bir diğer önemli reform ise nüfus sayımıdır. Nüfus sayımıyla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, büyük bir başarıya imza atmıştır. 1845 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa, ülkede genel bir nüfus sayımı yapılmasına karar vermiştir. Bu nüfus sayımında yalnızca haneler değil bütün herkesin tek tek sayıldığı bir nüfus sayımı olmuştur. 5300 civarında kayıt memuruyla yapılmış olan bu nüfus sayımı 1848 yılında tamamlanmıştır. Günümüzde Mısır Milli Arşivi'nde korunan bu nüfus sayısında hane yapısı, cinsiyet, din, yaş, meslek,

36 Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, Cilt: 5, s. 127.

37 Erhan Afyoncu; "**Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri**", Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 51.

38 Özge Özkoç; "Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **MSY Dergisi**, 2015, s. 243.

39 Salim Alan; "**Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basımı ve Vakayii Mısıryye**", Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 52.

40 A.g.e; s. 48.

41 Özge Özkoç; "Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **MSY Dergisi**, 2015, s. 243.

etnik köken ve medeni durum gibi bilgiler de yer almaktadır.⁴² Daha öncesinde Mısır'da görülmemiş olan bu nüfus sayımı, Mısır'ın modernleşme sürecine önemli bir gelişme sağlamıştır.

7. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Reformlarının Mısır'ın Modernleşme Sürecine Siyasal Açidan Etkileri

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'a geldiğinde Mısır'da Beylerbeyi Sistemi (Valilik) bulunmaktaydı. Ancak Mısır'da görev alan valilerin uzun süre Mısır'da kalmaması, Mısır'da merkezi otoritenin sağlanamamasına neden olmuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1805 yılında Vali olarak atandıktan sonra ilk iş olarak yönetimi kendisinde toplamaya çalışıp Mısır'da monarşi yönetimine dayalı bir merkezi otorite oluşturmuştur. 1824 yılında ise Divan-i Ali'yi yeniden düzenlemiştir. Bu düzenlemede Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Avrupa tarzına göre bir divan yapısı oluşturmuştur. Divan-ı Aliye'de yönetimin kararları tartışılır ve yasalar çıkmadan önce divan üyeleri arasında değerlendirilirdi. Bununla birlikte divanda yedi bakanlık bulunmaktadır:

- Divanü'l-Harbiye (Harp Bakanlığı)
- Divanü'l-Bahriye (Denizcilik Bakanlığı)
- Divanü't-Ticaret (Ticaret Bakanlığı)
- Şuûnü'l-Hâriciye (Dış İşleri Bakanlığı)
- Maarifu'l-Umumiye (Eğitim Bakanlığı)
- Divanü'l-Ebniye (İmar Bakanlığı)
- Divan-ı Eşgâl (Çalışma Bakanlığı)⁴³.

1824 yılında yeniden düzenlenen divan yapısı, 1837 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından yayınlanan Siyasetname ile değiştirilmiştir.⁴⁴ Siyasetname ile yeniden düzenlenen divan yapısında divanların görev ve fonksiyonlarıyla ilgili birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya 1841 yılında Sultan Abdülmecid tarafından 20 Mayıs 1841 tarihli fermanla Mısır Hıdivliği tanınmıştır. Yayınlanan fermanla babadan en büyük oğluna geçecek bir veraset usulüne karar verilmiştir.⁴⁵ Bununla birlikte fermanla Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı devletlerle yapılan anlaşmaların Mısır için de geçerli olmasına, Mısır'da yer alacak asker sayısının

42 Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 167.

43 Ayhan Ceylan; "Osmanlı Döneminde Mısır'da Hukukî Modernleşme", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, 2008, Sayı: 5, s. 72.

44 A.g.e; s. 73.

45 T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Genel Müdürlüğü; "**Osmanlı Belgelerinde Mısır**", Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul, 2012, s. 119.

sabitleştirilmesine fakat savaş zamanında merkezin belirlediği miktarda arttırılabileceğine karar verilmiştir.⁴⁶ Bu bağlamda hidiv statüsü kazanan Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Kalava Hanedanı'nın ilk hükümdarı olmuştur. 1841 yılında Mısır Hanedanı'nın kurulmasıyla birlikte Mısır Hidivliği'nin ilk hükümdarı olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'ın modern tarihinin kurucusu olarak sayılmaktadır. Buna kanıt olarak Mısır'da mevcut monarşiyi devirip iktidara gelen Nasır rejimi, 1962 yılında yayınlanan milli sözleşme metninde Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı Mısır Devleti'nin kurucusu olarak gördüğünü belirtmiştir.⁴⁷ Aynı şekilde ünlü İngiliz tarihçi Henry Dodwell, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile ilgili kitabında Modern Mısır'ın kurucusu olarak tanımlamaktadır.⁴⁸ Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın siyasal alandaki en büyük başarılarından biri, Mısır'da merkezi otoriteyi oluşturmasıdır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da oluşturduğu merkezi otorite, ileride Mısır'ın modernleşme sürecinde merkezi yapının oluşumu ve gelişimi açısından önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa yaptığı reformlarla bir Arap devletinin katı dini rejimlerin baskısından kurtulmasına yönelik devrimlerin yapılabilmesi ve laik bir devlete geçebilmesi mümkünlüğünü göstermiştir.⁴⁹

8. Sonuç

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yapmış olduğu reformların, uyguladığı politikaların ve stratejilerin Mısır Tarihinin gelişiminde ve dönüşümünde önemli bir katkısı olmuştur. Özellikle yapmış olduğu askeri, ekonomik, eğitim, siyasi, sosyal ve tıbbi reformlarla Mısır Devleti'nin modernleşme sürecinin temelini atmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1816'dan itibaren uygulamaya başladığı askeri reformlar, Mısır'ın günümüz ordu sisteminin şekillenmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle askerlik ve ordu sisteminden uzak Mısır halkına 1822 yılında başlattığı daimî ordu ve zorunlu askerlik sistemini getirmesi, Mısır'ın bugün mevcut olan daimî ordu yapısının ve askerlik sisteminin oluşumunun temelini atmıştır. Eğitim alanında açmış olduğu ilkokullar ve yüksek okullarla Mısır'da okuma-yazma oranını arttırması, günümüzün Mısır Devleti'nin eğitim alanındaki modernleşme sürecinin temelini oluşturmuştur. Özellikle açmış olduğu yüzlerce ilköğretimle köy halkının eğitim seviyesinin gelişmesini sağlamıştır. Bununla birlikte açmış olduğu yüksek okullarla binlerce eğitilmiş ve donanımlı kişiler yetiştirmiştir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın açmış olduğu hastaneler, veteriner okulları ve ebelik merkezleriyle Mısır halkının tıp alanında gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Özellikle 1830'lu yıllarda çocuklar ve bebekler için başlattığı çiçek hastalığına karşı aşılama politikasıyla o dönem binlerce bebeğin ve çocuğun hayatını kurtarmayı başarmıştır. Veteriner Okulu ile hastalanan, yaralanan veya sakat kalan hayvanların iyileşmesini sağlamıştır. Kolera salgınında salgına yakalanan kişilerin salgını yaymasını

⁴⁶ A.g.e; s. 112.

⁴⁷ Khaled Fahmy; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009, s. 182.

⁴⁸ Henry Dodwell; **The Founder of Modern Egypt: A Study of Muhammad 'Ali**, Cambridge University Press, Cambridge, 1931.

⁴⁹ Panagiotis Dakoutros; "Muhammad Ali - Father Of Modern Egypt", **Research Gate**, 2014, s. 1.

önlemek amacıyla kurmuş olduğu karantina merkezleri, Mısır Devleti'nin günümüzde salgın hastalıklarla mücadelesinin temelini oluşturmaktadır. 1827 yılında kurmuş olduğu Kasr-ı El-Ayni Hastanesi ile hem askeri personellerin hem de sivil halkın sağlık sorunlarını çözüme kavuşturacak büyük bir hastane kurmuştur. Bununla birlikte Mısır'ın dört bir yanına açmış olduğu sağlık merkezleriyle Mısır halkının sağlık sorunlarını çözmeye çalışmıştır.

Ekonomi alanında özellikle ekonomik reformlar açısından en büyük engel olan mültezim ve Memluklerin gücünü kırıp mutlak gücünü sağladıktan sonra tarım ürünlerinin hepsini tekelleştirerek merkezi otoritenin kontrolü altına alması, Mısır'ın ekonomik açıdan merkezileşmesinde önemli katkı sağlamıştır. 1814 yılında iltizam sistemine son vererek merkezi yönetime dayalı bir ekonomi anlayışını getirmesi, Mısır'da ekonominin modernleşme sürecinde önemli katkı sağlamıştır. 1821 yılında açmış olduğu Mahmudiye Kanalı ile Mısır'ın sulama sektörünün düzenli bir şekilde işlemlerini sağlamıştır. Sosyal alanda özellikle 1820 yılında Mısır'da ilk matbaayı kurmasıyla Mısır'da basımyayın sektörünün gelişmesine olanak sağlamıştır. 1828 yılında kurmuş olduğu Vakayyi Mısıryye gazetesiyle Mısır tarihindeki ilk gazeteyi yayınlamıştır. Vakayyi Mısıryye gazetesiyle Mısır'da gazetecilik sektörü de gelişmeye başlamıştır. Böylelikle Mısır halkı, zamanla gazete, kitap gibi basım-yayın araçlarını öğrenmeye başlamıştır. Bu bakımdan, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın basım-yayın sektörüne yönelik yapmış olduğu reformlar, günümüz Mısır Devleti'nin modernleşme sürecinde bir temel oluşturmuştur. Bununla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1845-1848 yıllarında Mısır tarihinde yapılan ilk nüfus sayımı yapmıştır. Bu bakımdan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'da yapmış olduğu ilk nüfus sayımıyla Mısır Devleti'nin modernleşme sürecine demografik gelişimi açıdan önemli bir katkı sağlamıştır. Siyasal açıdan özellikle 1824 yılında düzenlemiş olduğu Divan-ı Ali sistemi ve ardından 1837'de Siyasetname ile yenilemiş olduğu meclis sistemiyle günümüz Mısır Devleti'nin meclis yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Özellikle Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde kurulan bakanlıklar, gelecekte Mısır Devleti'nin modernleşme sürecinde bakanlıkların oluşumunda ve gelişiminde temel olmuştur. Sonuç olarak elde edilen kaynaklarla birlikte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'ın modernleşme sürecinin kurucusu olduğu görülmektedir. 1805 yılında Mısır'da Vali olduktan itibaren hayatının sonuna kadar yapmış olduğu reformlarla Mısır halkına modernleşme fikrini benimsetmiştir. Yapmış olduğu reformlarla Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'ın modernleşme sürecini başlatmıştır.

Kaynakça

Abbas, Raouf; **“Mohamed Ali Pasha, 1805 – 2005”**, Bibliotheca Alexandrina, 15-17 Kasım 2005.

Afyoncu, Erhan; **Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021.

- Ahmet Lütfü Efendi; “**Vakanüvis Ahmet Lütfü Efendi Tarihi**”, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Aralık 1999, Cilt: 2-3.
- Alan, Salim; “**Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basını ve Vakayii Mısriyye**”, Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi, 2019, s. 48-52.
- Ali, Mohsin; “**Muhammad Ali and Modernization of Egypt: Historical-Cultural Perspectives**”, Tarbiat Modares University, The International Journal of Humanities, 1 Nisan 2023, Cilt: 30, Sayı: 2.
- Ceylan, Ayhan; “**Osmanlı Döneminde Mısır'da Hukukî Modernleşme**”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, 2008, Sayı: 5, s. 72-73.
- Dakoutros, Panagiotis; “**Muhammad Ali - Father Of Modern Egypt**”, 2014, s. 1, https://www.academia.edu/9384213/Muhammad_Ali_Father_Of_Modern_Egypt (Erişim Tarihi: 19.06.2023).
- Dodwell, Henry; “**The Founder of Modern Egypt: A Study of Muhammad 'Ali**”, Cambridge University Press, Cambridge, 1931, <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-middle-east-studies/article/abs/henry-dodwell-the-founder-of-modern-egypt-a-study-of-muhammad-alicambridge-university-press1931-reprinted-1967-pp-276-800-in-usa-250/A18837E1028C75CC13C641704F2E45AC> (Erişim Tarihi: 01.07.2023).
- Ergün, Mustafa; “**Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması**”, KEFAD, Aralık 2015.
- Ertuğrul, Arzu; “**Kavalalı Mehmet Ali Paşa Dönemi'nde Mısır'da Edebi Ve Kültürel Hayat**”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, Yüksek Lisans Tezi.
- Fahmy, Khaled; **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2009.
- Farheen, Azra; “**Mohammad Ali Pasha And His Contribution To The Modernisation Of Egypt**”, Aligarh Muslim University, 2012.
- J. Heyworth-Dunne; **History of Education in Modern Egypt**, Luzac&Co., London, 1938.
- Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, Cilt: 5.
- Keha, Murat; “**Mehmed Ali Paşa İsyanı Sırasında Mısır'ın Ekonomik Durumuyla İlgili Sultan Abdülmecid'e Sunulan Bir Layiha**”, Doğu Esintileri Dergisi, 2017, Cilt: 95, Sayı: 7.
- Kocaoğlu, Mehmet; “**The Revol T Of Cavallan Mehmet Ali Pasha (1831-1841)**”, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 5, 1994.

- Overton, Darek James; “**Some aspects of induced development in Egypt under Muhammed Ali Pasha and Khedive Ismail**”, University of British Columbia, 1967, <http://summit.sfu.ca/system/files/iritems1/3037/b11716915.pdf> , (Erişim Tarihi: 06.06.2023).
- Özkoç, Özge; “**Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme**”, MSY Dergisi, 2015.
- Öztürk, Mustafa; Özçelik, Fatih; “**İngiltere’nin Mısır’ı İşgali Ve “Taçsız Hükümdar: Lord Cromer’in Mısır İdaresi (Eylül 1883-Mart 1907)”**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 1, Ocak 2021.
- Soliman, Ali A. ; Kotb M. M. , “**Egypt's Finances and Foreign Campaigns, 1810-1840.**”, Barcelona University.
- T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Genel Müdürlüğü; “**Osmanlı Belgelerinde Mısır**”, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul, 2012, s. 112-119. (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Twum, Assante Cliff; “**Egypt under Mohammed Ali**”, Kasım 2021, https://www.academia.edu/9384213/Muhammad_Ali_Father_Of_Modern_Egypt (Erişim Tarihi: 09.06.2023).